

Dzieje biurokracji tom IV

Mirosław Szumiło
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Sekretariat KC PPR (1945-1948) – ludzie i mechanizmy

Kierownictwo partyjne PPR, a następnie PZPR tworzyli członkowie dwóch instancji decyzyjnych – Biura Politycznego i Sekretariatu KC. Jednak rola tych dwóch organów kierowniczych zmieniała się na przestrzeni lat. Niniejszy tekst poświęcony jest działalności i obsadzie personalnej Sekretariatu KC PPR w okresie od kwietnia 1945 r. do września 1948 roku, gdy był on *de facto* organem pomocniczym Biura Politycznego i odgrywał znacznie mniejszą rolę niż Biuro. Oba organy powstały zresztą same z siebie, bez formalnej uchwały. Ich działalność została usankcjonowana dopiero 12 grudnia 1945 r. na I zjeździe partii. W punkcie 24 uchwalonego wówczas Statutu PPR zapisano: „Dla kierowania pracą polityczną KC wyłania Biuro Polityczne, dla kierowania bieżącą pracą partii – Sekretariat”. Na tym jednym zdaniu opierała się faktyczna władza w partii i w państwie.

Biuro Polityczne formalnie wybierane przez Komitet Centralny, stanowiło do 1948 roku faktyczne ściśle kierownictwo partii. Podejmowało kluczowe decyzje i kierowało poprzez swoich 8 członków wszystkimi instytucjami państwowymi. Sekretariat KC nie był natomiast organem wybieralnym. Składał się z kierownika będącego członkiem Biura (Romana Zambrowskiego), kierowników najważniejszych wydziałów KC, przewodniczącego Związku Walki Młodych (ZWM) oraz I sekretarza Komitetu Warszawskiego PPR. W przeciwieństwie do Biura Politycznego skład Sekretariatu był zmienny. Liczył on formalnie od 5 do 8 członków¹.

Sekretariat w praktyce podejmował operatywne, bieżące decyzje dotyczące funkcjonowania aparatu partyjnego i niektórych organizacji społecznych, kontrolowanych przez PPR. Najczęściej konkretyzował decyzje Biura i wprowadzał je w życie. Działal na zlecenie. Z zasady nie zajmował się sprawami funkcjonowania instytucji państwowych. Swego rodzaju łącznikiem między Sekretariatem a ścisłym kierownictwem partii był wspomniany już Roman Zambrowski, który z ramienia Biura Politycznego kierował pracą całego aparatu partyjnego. W takim kształcie Sekretariat funkcjonował od 24 kwietnia 1945 r. do 7 września 1948 r. (ostatni zachowany proto-

¹ Polska Partia Robotnicza. Zjazdy, posiedzenia plenarne KC, władze centralne i wojewódzkie, przedstawicielstwo w parlamencie i rządzie 1944-1948 (informator), [w] *Archiwum Ruchu Robotniczego*, t. 7, Warszawa 1982, s. 440-441.

kół). Odbył w tym czasie 104 zanotowane w źródłach posiedzenia. Protokoły z kilku posiedzeń nie zachowały się. Zbierał się nieregularnie, średnio 2-3 razy w miesiącu, zależnie od potrzeby².

Jesienią 1948 roku dokonano reorganizacji kierowniczych organów partii. Sekretariat KC w nowym kształcie zebrał się po raz pierwszy 16 października 1948 roku. Składał się odtąd z 5 najważniejszych członków Biura Politycznego. Byli to wówczas: Bolesław Bierut, Jakub Berman, Hilary Minc, Aleksander Zawadzki i Roman Zambrowski. Stanowili faktyczne ściśle kierownictwo partii i państwa. Rola Biura Politycznego zmniejszyła się, zwłaszcza że powołano w nim funkcję zastępców członków. Nastąpiło zatem pewne odwrócenie ról. Dotychczasowe zadania Sekretariatu, tj. bieżące kierowanie aparatem partyjnym, przejął nowy organ: 12-osobowe Biuro Organizacyjne KC³.

Precyzyjne odtworzenie składu osobowego Sekretariatu KC PPR nie jest proste. Skład formalny (podawany w informatorach opracowanych potem przez Zakład Historii Partii KC PZPR), nie pokrywa się bowiem ze stanem rzeczywistym. W posiedzeniach Sekretariatu regularnie uczestniczyli zapraszani goście, których liczebność często przewyższała liczbę członków tego organu. W niektórych protokołach wyraźnie oddzielano członków Sekretariatu od „zaproszonych towarzyszy”, w innych wszyscy obecni wymieniani są w jednym ciągu. Ponadto niektóre osoby raz pojawiają się jako goście, innym razem jako członkowie.

W kwietniu 1945 r. do Sekretariatu weszło 5 osób: Roman Zambrowski, jako kierownik Sekretariatu; Leon Kasman – kierownik Wydziału Organizacyjnego KC, Zenon Kliszko – kierownik Wydziału Personalnego KC i zarazem przewodniczący CKKP; Hilary Chelchowski – kierownik Wydziału Rolnego KC, Helena Kozłowska – kierownik Wydziału Propagandy KC. Co ciekawe w tym składzie było aż 3 „krajowców” z podziemnej PPR (Kliszko, Kozłowska, Chelchowski) i 2 przybyszy ze wschodu (Kasman, Zambrowski). W sierpniu 1945 r. wszedł do Sekretariatu Franciszek Mazur – członek *ad personam*, gdyż nie pełnił w tym czasie żadnej innej funkcji organizacyjnej w partii. Dopiero w marcu 1946 r. objął kierownictwo Wydziału Organizacyjnego KC. W końcu 1945 r. ze składu Sekretariatu wypadł Kasman, zaś wszedł do niego przewodniczący Zarządu Głównego ZWM Aleksander Kowalski. W marcu 1947 r. Sekretariat poszerzono do 8 osób poprzez dokooptowanie do niego Jerzego Albrechta – I sekretarza Komitetu Warszawskiego, który uczestniczył w posiedzeniach już od lutego 1946 r., oraz Stefana Jędrychowskiego. Jędrychowskiemu powierzono rolę koordynatora pracy 4 wydziałów KC: Propagandy, Oświaty i Kultury, Szkolenia Partyjnego i Historii Partii. Od grudnia 1947 do kwietnia 1948 r. pełnił on funkcję kierownika Wydziału Ekonomicznego KC. Pozostałe zmiany w składzie Sekretariatu były spowodowane rotacją na stanowisku kierownika Wydziału Propagandy KC: w lipcu 1945 r. Kozłow-

² Ustalenia autora na podstawie analizy protokołów z posiedzeń Sekretariatu KC PPR, zob. Archiwum Akt Nowych, Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej (dalej: AAN, KC PPR), sygn. 295/VII/ 1, 2, 3, 4, Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR z lat 1945-1948; *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945-1946*, oprac. A. Kocharński, Warszawa 2001.

³ K. Persak, *Struktura i skład centralnych instancji decyzyjnych KC PZPR*, [w] *Centrum władzy w Polsce 1948-1970*, red. A. Paczkowski, s. 20-21, 25.

ską zastąpił Edward Ochab, w lutym 1946 powróciła Kozłowska, we wrześniu tegoż roku zastąpił ją Władysław Bieńkowski⁴.

Na posiedzeniu Sekretariatu 5 czerwca 1947 r. dokonano „podziału odpowiedzialności w udzielaniu opieki i pomocy poszczególnym wydziałom KC”, który przedstawiał się następująco: Roman Zambrowski – Wydział Przemysłowy i Wydział Zagraniczny; Zenon Kliszko – Wydział Personalny, Centralna Komisja Kontroli Partyjnej i Wydział Samorządowy; Franciszek Mazur – Wydział Kobiecy i Wydział Kolejowy; Stefan Jędrzychowski – Wydział Propagandy, Wydział Oświaty i Kultury, Wydział Szkolenia Partyjnego; Jerzy Albrecht – Wydział Historii Partii. Nieformalny członek Sekretariatu Mateusz Oks otrzymał nadzór na Wydziałem Ogólnym i Wydziałem Gospodarczym. S. Jędrzychowskiemu powierzono ponadto zadanie informowania „kierowniczego aktywu wydziałów KC” o zagadnieniach omawianych na posiedzeniach Sekretariatu⁵.

Tak więc od strony formalnej przez Sekretariat przewinęło się w sumie 11 osób. W tabeli uposażeń pracowników partyjnych z czerwca 1946 roku, prezentującej formalną i w dużej mierze faktyczną hierarchię ważności w aparacie partyjnym w I grupie uposażenia znaleźli się członkowie Sekretariatu KC oraz kierownicy ważniejszych wydziałów: Organizacyjnego, Personalnego, Przemysłowego, Rolnego, Propagandy i przewodniczący CKKP⁶. Obie te kategorie w znacznej części pokrywały się ze sobą, ale nie do końca. Członkami Sekretariatu powinni być niejako z urzędu kierownicy wymienionych wydziałów, lecz nie wszyscy faktycznie w nim zasiadali. W obrębie Sekretariatu możemy wyróżnić nieformalną grupę kierowniczą, złożoną z kilku osób cieszących się największym zaufaniem ze strony ścisłego kierownictwa PPR. Obok Zambrowskiego należeli do niej: Zenon Kliszko (rzeczywisty zastępca kierownika Sekretariatu) oraz Jerzy Albrecht i Franciszek Mazur. Zostali oni zaliczeni do najwyższego „kręgu wtajemniczenia”, tzn. grona 12 osób otrzymujących z rozdzielnika ściśle poufne dokumenty i materiały informacyjne⁷.

Ze względu na regularną obecność na posiedzeniach za faktycznych członków Sekretariatu można uznać przewodniczącego CKKP od grudnia 1945 r. Wacława Lewikowskiego i kierownika wydz. ekonomicznego w okresie maj – grudzień 1948 r. Juliana Kole. Poza nimi rzeczywistymi członkami tego organu byli zastępcy kierownika wydz. organizacyjnego Mateusz Oks i Antoni Alster (uważani powszechnie za szare eminencje w aparacie partyjnym), a także redaktorzy naczelni centralnych pism partyjnych: Franciszek Fiedler („Trybuna Wolności” i „Nowe Drogi”) i Roman Werfel („Głos Ludu”). Rzadziej pojawiali się dwaj formalnie ważni kierownicy: Mieczysław Popiel (kierownik Wydz. Przemysłowego II 1945 – XI 1947) i Mieczysław Wągrowski (kier. Wydz. Propagandy II 1947 – IX 1948). Częstymi gośćmi byli natomiast: kierownik Wydziału Zagranicznego KC Ostap Dłuski i przewodniczący Komisji Centralnej Związków Zawodowych (KCZZ) Kazimierz Witaszewski. W kilkunastu posiedzeniach Sekretariatu uczestniczyli także: Józef Kowalczyk (redaktor naczelny „Trybuny

⁴ Ustalenia autora na podstawie analizy protokołów z posiedzeń Sekretariatu KC PPR.

⁵ AAN, KC PPR, sygn. 295/VII/3, k. 54, Protokół nr 12 z pos. Sekretariatu KC PPR z dnia 5 VI 1947 r.

⁶ *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR...*, s. 269.

⁷ AAN, KC PPR, sygn. 295/VII/5, k. 205, Uchwała Sekretariatu KC z kwietnia 1948 r.

Wolności”), Czesław Skoniecki (redaktor naczelny „Chłopskiej Drogi”), Julian Finkelsztajn (zastępca kierownika Wydziału Propagandy), Franciszek Blinowski (zastępca kierownika Wydziału Przemysłowego, a następnie Wydz. Propagandy), Zygmunt Kratko (zastępca kierownika Wydziału Zawodowego). Sporadycznie zapraszano na posiedzenia Sekretariatu kierowników wydziałów KC.

Niemal wszyscy faktyczni członkowie Sekretariatu (15 osób z grona 17) reprezentowali jedno pokolenie działaczy partyjnych urodzonych w latach 1903-1914. Byli zatem trzydziestoparolatkami. Przeszli bardzo zbliżone do siebie drogi życiowe przez szeregi komunistycznych organizacji młodzieżowych (głównie Komunistyczny Związek Młodzieży Polski – KZMP), a następnie Komunistycznej Partii Polski (KPP). Jako zawodowi rewolucjoniści (funkowie) pełnili ważne funkcje sekretarzy Komitetów Okręgowych KPP (tzw. okręgowców) w różnych regionach Polski albo pracowali w kluczowych komórkach centralnego aparatu KPP⁸. Nieco inną drogę przeszedł Stefan Jędrychowski, absolwent wydziału prawa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, który w 1939 r. napisał pracę doktorską z ekonomii. W trakcie studiów należał początkowo do sanacyjnego Legionu Młodych. Potem działał w Związku Lewicy Akademickiej „Front”, by w końcu związać się z nielegalnym KZMP⁹. W 1939 roku z wyjątkiem Hilarego Chełchowskiego udali się na tereny okupowane przez Armię Czerwoną. W 1941 r. 4 z nich (Kliszko, Kozłowska, Albrecht, Bieńkowski) znalazło się pod okupacją niemiecką. Wkrótce włączyli się w działalność konspiracyjnej PPR. W 1942 r. dołączył do nich zrzucony na spadochronie (po przeszkoleniu na kursach Kominternu) Aleksander Kowalski. 7 komunistów powróciło z ZSRR do kraju w 1944 r. jako oficerowie polityczno-wychowawczy Wojska Polskiego. Dwóch (Kasman i Lewikowski) pracowało etatowo w aparacie Kominternu. Na podstawie analizy życiorysów i ankiet personalnych można stwierdzić, że stanowili oni grono dobrych znajomych („towarzyszy walki”).

Trochę odrębnym torem potoczyły się losy dwóch przedstawicieli starszego pokolenia: Franciszka Fiedlera (ur. 1880 r.) i Franciszka Mazura (ur. 1895 r.). Fiedler zaczął karierę w SDKPiL. W latach 1918-24 był członkiem KC KPRP. Od lat 30-tych przebywał na emigracji we Francji. Wrócił do kraju w 1945 roku¹⁰. Franciszek Mazur, pochodzący z okolic Płoskirowa na Podolu, rozwijał swoją karierę polityczną i zawodową w „ojczyźnie światowego proletariatu”. Od 1919 r. był członkiem WKP(b). Po ukończeniu studiów prawniczych pełnił funkcję prezesa Sądu Najwyższego USRR w Charkowie (1926-28), a następnie naczelnika departamentu w Ludowym Komisariacie Oświaty USRR. W 1930 r. decyzją Kominternu został wysłany na robotę partyjną do Polski. W czerwcu 1940 r. został aresztowany w ZSRR i skazany na 5 lat obozu za propagandę antysowiecką, tzn. niewłaściwą ocenę trockizmu. W 1945 r., po zwolnieniu z obozu, wrócił do Polski¹¹.

⁸ Ustalenia autora na podstawie analizy biogramów i teczek osobowych członków Sekretariatu KC PPR.

⁹ AAN, KC PPR, sygn. 9137,teczka osobowa Stefana Jędrychowskiego.

¹⁰ Tamże, sygn. 1511,teczka osobowa Franciszka Fiedlera.

¹¹ AAN, Biuro Spraw Kadrowych PZPR, sygn. 237/XXIII - 717, akta personalne Franciszka Mazura.

Tylko co trzeci członek Sekretariatu wywodził się z tzw. mas ludowych: 4 osoby miały pochodzenie robotnicze, 2 chłopskie. Aż 6 osób pochodziło z warstw społecznych skazanych na likwidację w Polsce Ludowej: 4 z drobnomieszczaństwa i 2 z burżuazji (Kasman i Fiedler). 5 członków Sekretariatu deklarowało pochodzenie inteligentne. Niemal połowę składu Sekretariatu (8 osób) stanowiły osoby pochodzenia żydowskiego, co poniekąd potwierdza stereotyp „żydokomuny” rządzącej Polską od 1944 roku. Ten stan rzeczy jest jednak zupełnie naturalny, jeśli weźmiemy pod uwagę skład aktywu kierowniczego KPP. Wg danych z 1937 r. w 15-osobowym centralnym kierownictwie KPP (bez KPZU i KPZB) było 8 osób pochodzenia żydowskiego¹². Odrębnym problemem jest sprawa samoidentyfikacji narodowej tych ludzi. Tylko Alster i Fiedler podawali w ankietach narodowość żydowską i dobrą znajomość języka żydowskiego. Akces do ruchu komunistycznego oznaczał z reguły radykalne zerwanie z religią i tradycjami żydowskimi. Inni wyrastali w rodzinach już spolonizowanych i zlaicyzowanych. Warto przytoczyć wypowiedź Romana Werfela dla Teresy Torańskiej: „Rodzina był spolonizowana, ale religijnie luźno żydowska, czyli do templeu chodziło się cztery razy do roku”¹³.

8 członków Sekretariatu ukończyło studia wyższe. W tym gronie znalazło się 3 prawników (Kliszo, Mazur, Werfel), 4 ekonomistów (Albrecht, Fiedler, Jędrychowski, Kasman) i pedagog (Bieńkowski). 2 kolejnych działaczy (Kole i Oks) nie dokończyło studiów ekonomicznych. Ponadto Edward Ochab był absolwentem wyższych kursów rolniczych przy Uniwersytecie Jagiellońskim. 3 osoby legitymowały się wykształceniem średnim (Alster, Kozłowska, Zambrowski), 2 zawodowym (A. Kowalski, Lewikowski) i 1 podstawowym (Chełchowski)¹⁴.

Kierownik Sekretariatu - Roman Zambrowski był najmłodszym (36-letnim) członkiem Biura Politycznego KC PPR. Miał już jednak za sobą bogaty staż w ruchu komunistycznym. Urodził się w 1909 roku w Warszawie, w drobnomieszczańskiej rodzinie żydowskiej. Już w 1924 r. wstąpił do Związku Młodzieży Komunistycznej. W latach 1925-26 i 1927-28 zaliczył pobyt w więzieniach na Pawiaku i Mokotowie. W 1929 roku wyjechał po raz pierwszy do Związku Radzieckiego, gdzie ukończył 2,5 roczny kurs w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej w Moskwie. Od 1931 r. żył na tzw. nielegalnej stopie, umykając skutecznie przed polską policją. W latach 1931-36 kilkakrotnie na przemian pełnił funkcje kierownika Sekretariatu Komitetu Centralnego KZMP i przedstawiciela KZMP w kierownictwie Komunistycznej Międzynarodówki Młodzieży (Komunistycznej Internacjonal Mołodioży - KIM) w Moskwie. W 1936 r. został odsunięty od stanowisk kierowniczych w partii wskutek oskarżeń o „młodzieżowy awangardyzm” i „tendencje nacjonalistyczne”. W marcu 1939 r. trafił do obozu w Berezie Kartuskiej. Po agresji radzieckiej 17 września 1939 r. znalazł się w Baranowiczach, gdzie przez pewien czas był tłumaczem i archiwistą w obwodowym zarządzie NKWD. W latach 1941-43 był nauczycielem w obwodzie kujbyszewskim. Od czerwca 1943 r. do września 1944 r. zajmował odpowiedzialne stanowiska w aparacie politycz-

¹² H. Cimek, *Komuniści - Polska - Stalin 1918-1939*, Białystok 1990, s. 106.

¹³ T. Torańska, *Oni*, Warszawa 2004, s. 110.

¹⁴ Ustalenia autora na podstawie analizy biogramów i teczek osobowych członków Sekretariatu KC PPR.

no-wychowawczym 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, a następnie w 1 Armii Wojska Polskiego. Od września 1944 r. kierował Wydziałem Organizacyjnym KC PPR¹⁵.

Jako faktyczny kierownik całego aparatu partyjnego PPR, Zambrowski wyróżniał się sprawnością organizacyjną i wielką wydajnością pracy. W grudniu 1945 r. objął także stanowisko przewodniczącego Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. Cieszył się pełnym zaufaniem sekretarza generalnego KC PPR Władysława Gomułki, który ani razu nie uczestniczył w posiedzeniach Sekretariatu KC, chociaż organ ten powołano głównie z jego inicjatywy¹⁶. Zaufania do Zambrowskiego nie mieli natomiast towarzysze radzieccy. W „opinii” z grudnia 1946 roku napisano: „Zdolny pracownik, jednak nie posiada dostatecznego przygotowanie teoretycznego i politycznej dojrzałości, w związku z czym w niektórych swoich wystąpieniach przy ocenie sytuacji w ZSRR dopuszcza się poważnych błędów. Na przykład, na posiedzeniu Sekretariatu KC PPR 15 V 1946 r. oznajmił, że *chłop rosyjski podczas wojny bardzo się wzbogacił*”¹⁷.

W posiedzeniach Sekretariatu KC PPR uczestniczyły także jako protokolantki zaufane i zasłużone komunistki: Maria Kowalewska-Krychowa, Felicja Kalicka i Janina Jaworska-Lipska. Kalicka i Lipska były wdowami po wysoko postawionych działaczach KPP, zamordowanych w czasie stalinowskich czystek, co w żaden sposób nie zachwiało ich wiarą w nieomylność kierownictwa partyjnego. O roli zaufania w funkcjonowaniu kierownictwa PPR świadczy dobitnie brak protokołów z posiedzeń Biura Politycznego w 1946 roku. Do końca 1945 r. posiedzenia Biura protokołował Roman Zambrowski. Kiedy jednak odmówił kontynuacji tej pracy. Przez długi czas kierownictwo partii nie mogło zdecydować się na dopuszczenie do posiedzeń „postronnej” osoby i dopiero w marcu 1947 r. powierzono funkcję protokolanta Marii Rutkiewiczowej¹⁸.

Na podstawie analizy protokołów z posiedzeń Biura Politycznego i Sekretariatu KC można ustalić podział kompetencji istniejący między tymi dwoma instancjami decyzyjnymi. Biuro Polityczne omawiało przede wszystkim problematykę dotyczącą funkcjonowania administracji państwowej, gospodarki, aparatu bezpieczeństwa i wojska, zagadnienia polityki zagranicznej i działalność innych stronnictw politycznych. Podejmowało kluczowe decyzje personalne. Sprawami aparatu partyjnego zajmowało się w ograniczonym zakresie, z reguły zatwierdzając ważniejsze uchwały i postanowienia Sekretariatu lub też zlecając Sekretariatowi podjęcie określonych działań. Sekretariat koncentrował się natomiast na szeroko pojętym funkcjonowaniu centralnego i terenowego aparatu PPR i młodzieżówki partyjnej – Związku Walki Młodych. Do jego kompetencji należał też nadzór nad działalnością Komisji Centralnej Związków

¹⁵ AAN, Biuro Spraw Kadrowych PZPR, sygn. 237/XXIII – 856, akta personalne Romana Zambrowskiego.

¹⁶ A. Werblan, *Władysław Gomułka. Sekretarz Generalny PPR*, Warszawa 1988, s. 340-341.

¹⁷ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historii Społeczno-Politycznej (RGASPI), CK WKP(b), fond 17, opis 128, dielo 63, arkusz 11, Sprawocznik o rukowodiaszczich partyjnych, gosudarstwiennych i obszczestwienno-politiczieskich diejatielach Polszy.

¹⁸ A. Werblan, dz. cyt., s. 343.

Zawodowych (KCZZ) i Związku Samopomocy Chłopskiej (ZSch). Rządziej omawiano problemy związane z funkcjonowaniem innych organizacji: związków spółdzielczych, Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (TPPR), Ligi Kobiet i ORMÓ. Sporadycznie zajmowano się projektami aktów prawnych wchodzących w zakres polityki gospodarczej i społecznej, dotyczących urzędów zatrudnienia, umów zbiorowych, powszechnej daniny na odbudowę Ziemi Odzyskanych, zmiany ustawy o mieniu porzuconym i opuszczonym. Wśród innych nietypowych punktów porządku dziennego znalazła się również kwestia wystąpień antyżydowskich, informacja delegacji ze zjazdu kombatantów w Paryżu i sprawa opracowania „Czarnej Księgi Reakcji Polskiej – Współczesnej Targowicy”¹⁹.

W ramach swoich kompetencji Sekretariat nadzorował i oceniał pracę poszczególnych wydziałów KC PPR, działalność Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej i Centralnej Szkoły Partyjnej, funkcjonowanie organów prasowych PPR i partyjnego wydawnictwa „Książka”. Przyjmował także sprawozdania z działalności Komitetów Wojewódzkich. Podejmował decyzje dotyczące spraw finansowych i działalności gospodarczej partii, zajmował się organizacją obchodów różnych świąt i uroczystości. Dużo uwagi poświęcał kolejnym kampaniom politycznym: przygotowaniom do I zjazdu PPR w grudniu 1945 r., referendum 30 czerwca 1946 r., wyborom do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. i akcji zjednoczenia PPR i PPS. W związku z tymi zagadnieniami wydawał liczne okólniki, instrukcje i wytyczne adresowane do terenowych organizacji partyjnych lub też do wszystkich członków partii. Na posiedzeniach Sekretariatu podejmowano liczne decyzje personalne. Mianowano i zatwierdzano kadrę kierowniczą centralnego aparatu partyjnego, sekretarzy Komitetów Wojewódzkich oraz kierownictwa związków zawodowych i ZSch.

Obok spraw o podstawowym znaczeniu dla funkcjonowania aparatu partyjnego, na posiedzeniach Sekretariatu podejmowano często decyzje dotyczące kwestii bardzo szczegółowych. Na przykład w kwietniu 1947 roku opracowano wytyczne do obchodów 1 Maja, włącznie z projektem 20 haseł pierwszomajowych i projektem odpowiedniego plakatu²⁰. Zajmowano się również problemami konkretnych osób. Ciekawym przypadkiem było m. in. postanowienie Sekretariatu ze stycznia 1947 r. o następującej treści: „wyasygnować stałą miesięczną sumę 2 tys. zł, jako stypendium dla Juliusza Redyko – syna zamordowanego przez polską defensywę w 1933 r. Karola Redyko oraz przyznać mu jednorazowy przydział odzieżowy”²¹.

Jak już wspomniałem, łącznikiem między Biurem Politycznym i Sekretariatem był Roman Zambrowski. On też nadawał ton obradom Sekretariatu. Większość posiedzeń zaczynała się od „informacji politycznej tow. Zambrowskiego”, w której omawiał on aktualną sytuację polityczną według wykładni ustalonej przez Biuro Polityczne i informował o najważniejszych decyzjach podjętych przez Biuro. Zambrowski

¹⁹ Ustalenia autora na podstawie analizy protokołów z posiedzeń Sekretariatu KC PPR.

²⁰ AAN, KC PPR, sygn. 295/VII/3, k. 33-34.

²¹ Kierownictwo PPR nie wiedziało o tym, że śmierć Redyki (czyli Józefa Mitzenmachera) została w 1933 r. upozorowana. W rzeczywistości był on bardzo cennym prowokatorem i agentem policji politycznej. Ukrywał się pod przybranymi nazwiskami. Zmarł we Wrocławiu 30 XII 1947 r. jako Jan Roszkowski, zob. B. Gadomski, *Biografia agenta. Józef-Josek Mutzenmacher (1903-1947)*, Warszawa 2009.

zwykle zabierał głos także na końcu posiedzenia, podsumowując dyskusję i formułując wypływające z niej wnioski. Na posiedzeniach Biura Politycznego referował sprawy omawiane wcześniej na Sekretariacie. Przedstawiał również wnioski personalne Sekretariatu, które zatwierdzało Biuro. Z lektury protokołów posiedzeń Sekretariatu wynika bardzo krytyczne podejście Zambrowskiego do efektów pracy aparatu partyjnego. Na posiedzeniach koncentrował się on przede wszystkim na wszelkich brakach i niedociągnięciach. Wzywał do większej aktywności i ofensywności.

Uczestnicy posiedzeń Sekretariatu KC PPR mogli dość swobodnie zabierać głos w dyskusji. Dochodziło też czasami do poważnej różnicy zdań między nimi. Tak było na przykład 24 marca 1947 r. podczas dyskusji nad sprawozdaniem Wydziału Historii Partii. Helena Kozłowska dostrzegła niebezpieczeństwo w tym, że „wydział nie podniósł pozytywnego dorobku AK, oddając go w ten sposób w pacht reakcji”. Zenon Kliszko wystąpił z ostrą krytyką wydziału. Stwierdził, iż poza gromadzeniem dokumentów niczego konkretnego nie osiągnięto. Pracownikom wydziału zarzucił schematyzm ich wydawnictw i „obcy, fałszywy stosunek do historii narodu”. Zambrowski wziął częściowo w obronę kierowniczkę wydziału Reginę Kobryńską, choć i on zgłosił szereg zastrzeżeń i uwag do jej pracy. W rezultacie dyskusji polecono Kobryńskiej i dwóm członkom Sekretariatu (Bieńkowskiemu i Jędrychowskiemu) opracowanie uchwały w sprawie dalszej pracy Wydziału Historii Partii²².

Na posiedzeniach Sekretariatu zdarzały się też spory na tle personalnym i kompetencyjnym. 27 maja 1947 r. Aleksander Kowalski, przewodniczący Zarządu Głównego Związku Walki Młodych, zwrócił się do Sekretariatu z prośbą o wyasygnowanie dotacji w wysokości 200 tys. złotych na budowę ośrodka szkoleniowego ZWM. Propozycja opodatkozowała na ten cel wszystkich członków partii. Sprzeciwił się temu Zambrowski, poparty przez innych członków Sekretariatu. Wówczas Kowalski zarzucił kierownikowi Sekretariatu „niewłaściwy, lekceważący stosunek do ZWM i brak zainteresowania sprawami młodzieżowymi”. Gdy zebrani uznali te zarzuty za całkowicie bezpodstawne, Kowalski złożył samokrytykę²³. 16 lutego 1948 r. omawiano zagadnienie centralizacji ośrodków wczasowych i uzdrowisk. Wiceminister Jerzy Sztachelski postulował podporządkowanie tych ośrodków Ministerstwu Zdrowia. Kazimierz Witaszewski uzasadniał zaś konieczność centralizacji wczasów w oparciu o Komisję Centralną Związków Zawodowych. Większość członków Sekretariatu opowiedziała się za koncepcją Sztachelskiego. W celu opracowania ostatecznego projektu powołano komisję w składzie: Jędrychowski, Sztachelski, Witaszewski²⁴.

Reasumując należy podkreślić, że Sekretariat KC PPR miał wyraźnie zakreślone kompetencje – kierowanie bieżącą działalnością aparatu partyjnego i kilku podporządkowanych mu organizacji społecznych. Tylko sporadycznie zajmował się innymi zagadnieniami. Wdrażał w życie ogólne dyrektywy wydawane przez ściśle kierownictwo partii i formułował propozycje określonych posunięć, zatwierdzane następnie przez Biuro Polityczne. Członkowie Sekretariatu, z wyjątkiem Romana Zambrowskiego

²² AAN, KC PPR, sygn. 295/VII/3, k. 28-29, Protokół pos. Sekretariatu KC PPR z 24 III 1947 r.

²³ Tamże, k. 52, Protokół pos. Sekretariatu KC PPR z 27 V 1947 r.

²⁴ Tamże, sygn. 295/VII/4, k. 31-34, Protokół pos. Sekretariatu KC PPR z 16 II 1948 r.

go, tworzyli drugi szczebel władzy w partii i w państwie. Stanowili grono zaufanych i zasłużonych towarzyszy. Sekretariat pracował kolegialnie, dzięki czemu niejednokrotnie dochodziło do różnicy zdań i wymiany poglądów. Dla rozstrzygnięcia spornych kwestii powoływano kilkusobowe komisje. Jednak decydujący głos należał zawsze do Zambrowskiego, który nadawał ton obradom Sekretariatu.

Summary

Mirosław Szumiło

Secretariat of the Central Committee of the Polish United Workers' Party (KC PZPR) (1945-1948) - people and mechanisms

The management of the Communist Party constituted of members of two decision-making bodies, that is the Politburo (abbreviation for *Political Bureau*), and the Secretariat of Central Committee. However, the role of these two organs changed over the years. This text is devoted to the activity and the persons appointed to the Secretariat of the Central Committee of the Polish United Workers' Party from April 1945 to September 1948, since it was, in fact, a less significant subsidiary body of the Politburo.